КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.82

DOI: 10.31733/2078-3566-2020-3-114-118

Костянтин МАРИСЮК[®]
доктор юридичних наук, професор
(Національний університет
«Львівська політехніка»)

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ ЗАГАЛЬНИХ ЗАСАД ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ

Здійснено спробу дослідити наукові підходи до поняття загальних засад призначення покарання. Хоча загальні засади призначення покарання прямо передбачені у КК України у статті з відповідною назвою, але все одно виникають певні розбіжності щодо того, які саме положення цієї статті до них належать. З цього приводу існує декілька думок. Згідно з першою – загальні засади призначення покарання містяться лише у ч. 1 ст. 65 КК України, яка передбачає п'ять окремих загальних засад: 1) призначення покарання у межах, установлених у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини Кримінального кодексу, що передбачає відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення, за винятком випадків, передбачених ч. 2 ст. 53 Кримінального кодексу; 2) призначення покарання відповідно до положень Загальної частини Кримінального кодексу; 3) призначення покарання із врахуванням ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення; 4) призначення покарання із врахуванням особи винного; 5) призначення покарання із врахуванням обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання. Відповідно до іншої думки загальні засади призначення покарання містяться лише у ч. 1 ст. 65 КК України, яка передбачає три загальні засади, тобто призначення покарання із врахуванням ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особи винного та обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, вважається однією загальною засадою. Зроблено висновок, що під загальними засадами призначення покарання слід розуміти цілісну систему загальних правил, якими в сукупності зобов'язаний керуватись суд у кожному випадку обрання виду та міри покарання особі, винній у вчиненні кримінального правопорушення.

Ключові слова: призначення покарання, кримінальне правопорушення, покарання, кримінальна відповідальність, загальні засади призначення покарання.

Постановка проблеми. Кримінальне покарання вважається найсуворішим заходом державного примусу. Вибір судом виду та міри покарання особі має великий, а іноді й вирішальний вплив на все її життя. Саме тому інститут призначення покарання посідає одне з найважливіших місць у науці кримінального права та вимагає особливої уваги під час здійснення практичної діяльності. Обираючи особі покарання, суд повинен бути наділений достатньою свободою судового розсуду для врахування конкретних особливостей вчиненого кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила. Водночас така свобода повинна обмежуватись певними встановленими законодавцем правилами. До таких правил, насамперед, належать загальні засади призначення покарання. Від належного дотримання цих загальних засад залежить, наскільки призначене покарання буде справедливим, а також необхідним та достатнім для виправлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, та попередження вчинення нею нових кримінальних правопорушень.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Питання загальних засад призначення покарання слугували предметом наукових розвідок великої кількості вітчизняних науковців, як-от М. Бажанов, В. Василяш, О. Горох, Т. Денисова, Т. Іванюк, А. Музика, О. Омельчук, В. Полтавець та ін.

© Марисюк К. Б., 2020
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7483-3836>
marysyuk@i.ua

Незважаючи на таку кількість публікацій, присвячених зазначеним вище питанням, велика кількість проблем і досі є спірними та не знаходять одностайності у колах науковців та практиків.

Мета. Усвідомлюючи, що в межах однієї короткої наукової статті неможливо розкрити всі питання, пов'язані з проблематикою загальних засад призначення покарання відповідно до положень Загальної частини Кримінального кодексу України, ми звернемо увагу лише на найбільш значущі та цікаві на наш погляд, та й то тільки в частині базових положень, залишивши все інше для подальших наукових розвідок.

Виклад основного матеріалу. Для того щоб визначити, що слід розуміти під загальними засадами призначення покарання, потрібно розібратись, що таке призначення покарання загалом.

У літературі цьому питанню присвячено мало уваги. На думку Є. Благова, це зумовлено тим, що «або все настільки просто, що не заслуговує особливого висвітлення, або навпаки, все настільки складно, що навіть не варто робити спроби, або вся справа в ситуації, що склалась, що здається найбільш ймовірним» [1, с. 302]. Вчений також вважає, що призначення покарання є судовою діяльністю, яка полягає у прийнятті рішень про вид та розмір покарання та про врахування при цьому певних обставин [1, с. 303]. Проте таке визначення все ж не достатньо розкриває усю сутність та особливості призначення покарання.

О. Омельчук у цьому разі як синонімічний вживає термін «застосування покарання» [2, с. 360], що є не зовсім правильним, оскільки застосування покарання, крім призначення, включає також і його виконання [3, с. 12]. При цьому вчений розуміє застосування покарання як «завершальний етап процесу обрання судом при винесенні обвинувального вироку конкретного виду, міри кримінально-правового впливу на особу, визнану винною у вчиненні кримінального правопорушення, тобто передбаченого кримінальним законом суспільно-небезпечного діяння, вчиненого умисно або з необережності» [2, с. 360]. Це визначення великою мірою відображає особливості призначення покарання, проте здається не виправданою деталізація у ньому ознак кримінального правопорушення.

Найбільш вдалою можна вважати позицію А. Наумова, яку підтримує і Т. Непомняща, згідно з якою призначення покарання полягає у виборі судом в обвинувальному вироку конкретного виду покарання і визначення його розміру щодо особи, яка вчинила передбачене кримінальним законом кримінальне правопорушення [3, с. 12].

Існує декілька підходів щодо вибору поняття, за допомогою якого дається визначення загальних засад призначення покарання. У науковій літературі під цим поняттям науковці розуміють: правила, критерії, вимоги, положення, принципи, а також інші категорії. Також відповідно до поглядів деяких вчених загальні засади визначаються через декілька з вказаних категорій.

М. Бажанов вважав, що загальні засади призначення покарання – це встановлені законом критерії, якими повинен керуватись суд під час призначення покарання в кожній конкретній справі [4, с. 23–24]. Визначав загальні засади як критерії і С. Бородін. Проте цю думку критикують з огляду на те, що слово «критерій» означає міру чи ознаку, на підставі якої проводиться оцінка, визначення чи класифікація чогось, і тому не може використовуватись для пояснення суті загальних засад [5].

Цікавою є позиція Л. Круглікова, з якою солідарні А. Музика та О. Горох, згідно з якою під загальними засадами розуміють і правила, і адресовані суду вимоги, і нормативно-правові положення, і критерії, на які має спиратись суд під час обрання покарання. Така позиція обґрунтовується тим, що словесне визначення загальних засад призначення покарання не є принциповим, адже кожен із термінів відображає певний аспект цього поняття [6, с. 179]. Проте В. Полтавець виправдано заперечує можливість одночасного використання таких понять як «критерій», «вимога», «положення», «розпорядження», «правило» для визначення сутності загальних засад, аргументуючи тим, що вказані поняття не є тотожними, і хоча й не суперечать поняттю загальних засад, але не відбивають у повному обсязі всіх їхніх обов'язкових ознак [7, с. 44–45].

Низка вчених визначають загальні засади через поняття принципів призначення покарання. Наприклад, А. Наумов вказує, що загальні засади є «загальними принципами призначення покарання, у яких законодавчо закріплені і критерії такого призначення» [8, с. 372].

Т. Сахарук вказує на неможливість визначення загальних засад через такі категорії, як правила чи критерії і під ними розуміє «порядок визначення міри покарання, що

відповідає тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особі винного та обставинам, що пом'якшують та обтяжують відповідальність, який забезпечується державою, розрахований на невизначене коло однотипних випадків і є обов'язковим для всіх і кожного в умовах певної ситуації» [9, с. 10]. З такою позицією важко погодитись, оскільки загальні засади самі по собі не є порядком визначення міри покарання, а лише регламентують цей порядок.

Серед названих думок найбільш слушною здається та, за якою загальні засади визначають як правила. Зокрема, Є. Благов визначає загальні засади призначення покарання як передбачені кримінальним законом за визначене у гіпотезі кримінальне правопорушення і такі, що не залежать від особливостей конкретних справ, правила призначення покарань, наявних у санкції відповідної статті Особливої частини кримінального законодавства [1, с. 312]. Визначають загальні засади як правила також Т. Непомняща [3, с. 16], В. Полтавець [7, с. 45].

Деякі вчені визначають загальні засади водночас і як правила, і як вимоги. Таку позицію підтримує В. Василяш, який під загальними засадами розуміє чітко визначені «вимоги (правила), якими повинен керуватись суд, призначаючи покарання у кожній конкретній справі» [10]. Як вихідні вимоги (відправні правила) визначає загальні засади і В. Куц [11, с. 181]. Все ж поняття правила та вимоги нетотожні. Якщо звернутись до виконаного семантичного дослідження цих термінів, то вимогою є «прохання, розпорядження в рішучій категоричній формі», а під правилами слід розуміти «положення, настанови, принципи, якими керуються» [7, с. 44]. На підставі такого тлумачення стає очевидним, що під загальними засадами слід розуміти саме правила.

До ознак загальних засад призначення покарання можна віднести такі:

- 1) обов'язковість для суду;
- 2) вихідний характер;
- 3) дозволяють суду визначити за яких умов, з урахуванням яких підстав, у якому порядку та в яких межах повинні бути обрані підсудному певний вид і конкретна міра покарання;

- 4) універсальний характер – застосовуються в усіх без винятку випадках і щодо кожного підсудного, тоді як інші приписи стосовно призначення покарання використовуються судом лише в окремих випадках;

- 5) становлять собою систему [12, с. 246].

Хоча загальні засади призначення покарання і прямо передбачені у КК України у статті з відповідною назвою, при цьому все одно виникають певні розбіжності щодо того, які саме положення цієї статті до них належать.

З цього приводу існує декілька поглядів. Згідно з першим – загальні засади призначення покарання містяться лише у ч. 1 ст. 65 КК України, яка передбачає п'ять окремих загальних засад:

- 1) призначення покарання у межах, установлених у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини Кримінального кодексу, що передбачає відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення, за винятком випадків, передбачених ч. 2 другою ст. 53 Кримінального кодексу;

- 2) призначення покарання відповідно до положень Загальної частини Кримінального кодексу;

- 3) призначення покарання із врахуванням ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення;

- 4) призначення покарання із врахуванням особи винного;

- 5) призначення покарання із врахуванням обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання.

Таку позицію підтримують більшість науковців, серед яких В. Василяш [10], А. Музика, О. Горох [6, с. 180], В. Полтавець [7, с. 45].

Відповідно до іншого погляду загальні засади призначення покарання містяться лише у ч.1 ст. 65 КК України, яка передбачає три загальні засади, тобто призначення покарання із врахуванням ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особи винного та обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, вважається однією загальною засадою. Таку позицію, зокрема, підтримують О. Омельчук [2, с. 362–363], Т. Іванюк [13, с. 234].

Така позиція видається не зовсім коректною, оскільки врахування судом ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особи винного та обставин, що

пом'якшують та обтяжують покарання, повинно здійснюватися окремо та незалежно одне від одного, тому ці положення повинні становити самостійні загальні засади. На необхідність розмежування цих загальних засад під час їх застосування звертає увагу Є. Благів, адже в іншому випадку, на думку вченого, під час призначення покарання може бути здійснено подвійне чи навіть потрійне врахування тих самих обставин, що матиме наслідком невинуватене обтяження чи пом'якшення покарання [1, с. 322].

Висновки. Отже, під загальними засадами призначення покарання слід розуміти цілісну систему загальних правил, якими у сукупності зобов'язаний керуватись суд в кожному випадку обрання виду та міри покарання особі, винній у вчиненні злочину.

Список використаних джерел

1. Благів Е. Применение уголовного права (теория и практика) [Application of criminal law (theory and practice)]. СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. 505 с.
2. Омельчук О. Загальні засади призначення покарання: законодавче регулювання та практика застосування. *Університетські наукові записки*. 2013. № 4. С. 360–366.
3. Непомнящая Т. Назначение уголовного наказания: теория, практика, перспективы. Санкт-Петербург : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. 781 с.
4. Бажанов М. Назначение наказания по советскому уголовному праву. Киев : Вища школа, 1980. 216 с.
5. Бурганов Р. Влияние принципов назначения наказания на формирование, закрепление в законе и применение общих начал назначения наказания. *Вестник ТИСБИ*. 2006. № 3. URL: <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1246387>
6. Музика А. Институт призначення покарання: поняття і загальна характеристика. *Право України*. 2011. № 9. С. 174–183.
7. Полтавець В. Загальні засади призначення покарання за кримінальним законодавством України. Луганськ : РВВ ЛАВС, 2005. 240 с.
8. Наумов А. Российское уголовное право: Общая часть. Москва : Юрид. лит., 2004. 496 с.
9. Сахарук Т. Загальні засади призначення покарання за кримінальним правом України та зарубіжних країн: порівняльний аналіз : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ. націон. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2006. 18 с.
10. Василяш В. Деякі питання врахування судом загальних засад призначення покарання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2008. Вип. 2. С. 248–259.
11. Куц В. Проблеми кримінальної відповідальності. Київ : Націон. акад. прокуратури України, 2013. 322 с.
12. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Тація, В. Пшонки, В. Борисова, В. Тютюгіна. Харків : Право, 2013. 1183 с.
13. Іванюк Т. Врахування судом обставин, які пом'якшують та обтяжують покарання, не передбачених Кримінальним кодексом України. *Університетські наукові записки*. 2006. № 1(17). С. 234–237.

Надійшла до редакції 21.08.2020

References

1. Blagov E. Primenenie ugovnogo prava (teoriya i praktika). Sankt –Peterburg : Izd-vo R. Aslanova «Yuridicheskij centr Press», 2004. 505 s. [in Rus.].
2. Omelchuk O. Zahalni zasady pryznachennia pokarannia: zakonodavche rehuliuвання та praktyka zastosuvannya [General principles of sentencing: legislation and practice]. Universytetski naukovyi zapysky. 2013. № 4. S. 360–366. [in Ukr.].
3. Nepomnyashaya T. Naznachenie ugovnogo nakazaniya: teoriya, praktika, perspektivy [Appointment of criminal punishment: theory, practice, perspectives]. Sankt-Peterburg : Izd-vo R. Aslanova «Yuridicheskij centr Press», 2006. 781 s. [in Rus.].
4. Bazhanov M. Naznachenie nakazaniya po sovetскому ugovnomu pravu [Imposition of punishment under Soviet criminal law]. Kiev : Visha shkola, 1980. 216 s. [in Rus.].
5. Burganov R. Vliyanie principov naznacheniya nakazaniya na formirovanie, zakreplenie v zakone i primeneniye obshih nachal naznacheniya nakazaniya [Influence of the principles of sentencing on the formation, consolidation in the law and application of general principles of sentencing]. Vestnik TISBI. 2006. № 3. URL: <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1246387> [in Rus.].
6. Muzyka A. Instytut pryznachennia pokarannia: poniattia i zahalna kharakterystyka [Institute of sentencing]. Pravo Ukrainy. 2011. № 9. S. 174–183. [in Ukr.].
7. Poltavets V. Zahalni zasady pryznachennia pokarannia za kryminalnym zakonodavstvom Ukrainy [General principles of sentencing under the criminal legislation of Ukraine]. Luhansk : RVV LAVS, 2005. 240 s. [in Ukr.].
8. Naumov A. Rossijskoe ugovnoe pravo: Obshaya chast [Russian Criminal Law: General Part]. Moskva : Yurid. lit., 2004. 496 s. [in Rus.].
9. Sakharuk T. Zahalni zasady pryznachennia pokarannia za kryminalnym pravom Ukrainy ta zarubiznykh krain: porivnialnyi analiz [General principles of sentencing under the criminal law of Ukraine and foreign countries: a comparative analysis] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08. Kyiv. natsion. un-t im. Tarasa Shevchenka. Kyiv, 2006. 18 s. [in Ukr.].

10. Vasylyash V. Deiaki pytannia vrakhuvannia sudom zahalnykh zasad pryznachennia pokarannia [Some issues of consideration by the court of the general principles of sentencing]. Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriiia yurydychna. 2008. Vyp. 2. S. 248–259. [in Ukr].

11. Kuts V. Problemy kryminalnoi vidpovidalnosti [Problems of criminal liability]. Kyiv : Natsion. akad. prokuratury Ukrainy, 2013. 322 s. [in Ukr].

12. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal codex of Ukraine] : nauk.-prakt. komentar : u 2 t. / zah. red. V. Tatsiia, V. Pshonky, V. Borysova, V. Tiutiuhina. Kharkiv : Pravo, 2013. 1183 s. [in Ukr].

13. Ivaniuk T. Vrahuvannia sudom obstavyn, yaki pomiakshuiut ta obtiazhuiut pokarannia, ne peredbachenykh Kryminalnym kodeksom Ukrainy [Taking into account by the court the circumstances that mitigate and aggravate the penalties not provided by the Criminal Code of Ukraine]. Universytetski naukovy zapysky. 2006. № 1(17). S. 234–237. [in Ukr].

SUMMARY

Kostyantyn B. Marysyuk. To the issue of the concept of general principles of imposition of sentence. An attempt is made to investigate scientific approaches to the concept of general principles of sentencing. Although the general principles of sentencing are directly provided for in the Criminal Code of Ukraine in the article with the appropriate title, there are still some differences as to which provisions of this article apply to them. There are several points of view on this. According to the first - the general principles of sentencing are contained only in Part 1 of Art. 65 of the Criminal Code of Ukraine, which provides for five separate general principles: 1) sentencing within the limits established by the sanctions of the article (sanctions of part of the article) of the Special Part of the Criminal Code, which provides for liability for a criminal offense, except as provided in part two 53 of the Criminal Code; 2) sentencing in accordance with the provisions of the General Part of the Criminal Code; 3) imposition of punishment taking into account the severity of the criminal offense; 4) sentencing, taking into account the identity of the perpetrator; 5) sentencing, taking into account mitigating and aggravating circumstances. According to the second point of view, the general principles of sentencing are contained only in Part 1 of Art. 65 of the Criminal Code of Ukraine, which provides for three general principles, ie the imposition of punishment taking into account the severity of the criminal offense, the perpetrator and mitigating and aggravating circumstances, is considered one general principle. It is concluded that the general principles of sentencing should be understood as a holistic system of general rules, which together must be guided by the court in each case of choosing the type and measure of punishment for a person guilty of a criminal offense.

Keywords: sentencing, criminal offense, punishment, criminal liability, general principles of sentencing.

УДК 343.346

DOI: 10.31733/2078-3566-2020-3-118-126

Володимир МИСЛИВИЙ[©]

доктор юридичних наук, професор
(Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»)

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ

Розглянуто кримінально-правові питання, пов'язані із практикою застосування галузевого законодавства і нормативно-правових актів у сфері безпеки дорожнього руху.

Висвітлено проблеми використання у слідчій та судовій практиці норм галузевого законодавства про дорожній рух, а також правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту під час кваліфікації кримінальних правопорушень, передбачених ст. 286 Кримінального кодексу України. Запропоновано класифікацію вказаних норм, з'ясовано їх кримінально-правове значення, а також окремі питання їх удосконалення.

Підтримано пропозиції щодо оптимізації галузевого законодавства про дорожній рух з включенням до нього як складової частини правил дорожнього руху, запропоновано нову редакцію диспозиції ст. 286 КК України, а також необхідність подальшого вдосконалення її законодавчої та нормативної бази.

Ключові слова: безпека дорожнього руху, кримінальні правопорушення, правила дорожнього руху, класифікація норм.

© Мисливий В.А., 2020

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8950-4237>

vladimir@myslyvyy.com